

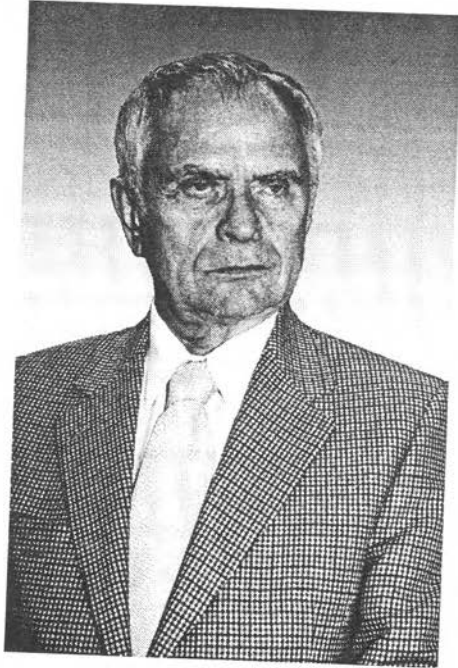

Дмитро
ПАВЛИЧКО

УКРАЇНСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА
ІДЕЯ

*За традицією навчальний рік
для всієї університетської громади
в НаУКМА починається
відкритою лекцією
почесного професора Університету,
відомого в світі вченого.
Починаючи з 1992 року,
могилянці мали можливість почути:
мовознавця Юрія Шевельова,
географа-кліматолога Лоуренса Майсека,
філософа Поля Рікьора,
історика Романа Шпорлюка,
філософа, релігієзнавця Роланда Піча,
філологів Івана Фізера,
Ярослава Розумного,
політолога Богдана Кравченка,
філософа Сергія Авєрінцева,
поета Ліну Костенко,
літературознавця Миколу Жулинського,
фахівця з питань стратегії
та розвитку бізнесу
професора Адріяна Сливоцького.*

Павличко

УКРАЇНСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА
ІДЕЯ

Київ

Видавничий дім
«КМ Академія»
2002

ББК 63.3(4УКР)
П12

Інавгураційна лекція
почесного професора Національного університету
«Києво-Могилянська академія».
1 вересня 2002 року

На урочистостях з нагоди посвячення в спудеї НАУКМА.
Зліва направо: почесний професор НАУКМА
Дмитро Павличко, президент Києво-Могилянської Фундації
в Америці *Ігор Вислоцький*, почесний доктор НАУКМА,
народний депутат України *Віктор Ющенко*.
Київ, 31 серпня 2002 р.

Важко визначити, що таке національна ідея взагалі, бо її можна розуміти як зберігання материнської мови, обрядових звичаїв і т. ін. для окремої людини, родини чи громад, які проживають за межами рідного етносу. Але можна з'ясувати, що таке національна ідея для конкретного народу, який має свою мову, культурні й духовні традиції, пам'ять про своє минуле, характерні риси ментальності, економічні інтереси, територію, своєрідні способи добування засобів до життя. Національна ідея поєднує в собі визначальні прикметності народу і вимагає від нього для їхньої оборони та розвитку створення власної, ні від кого не залежної державної організації.

ІБВГч 966-518-172-6

© Д. В. Павличко, 2002
© Видавничий дім
«КМ Академія», 2002

Отже, національна ідея — це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе політичного міжнародного клімату.

Державні організації українського етносу виникли в середині I тисячоліття нашої ери. Є відомості про існування держави Кия, Щека і Хорива в перед-руські часи, а ще перед тим явив себе союз антських племен. Княгиня Ольга донищувала підкорену Києвом древлянську державу. Отже, Київська Русь виступає вже як добре зорганізована державна структура на велетенській території. То була держава князя, його роду та військової дружини.

Народ перебував у залежності від них, але не почувався відчуженим від політичного устрою, в якому жив, а вважав цю державу за свою.

«Слово про Ігорів похід» подає у високохудожній формі зміст національної ідеї Київської Русі. Це — утвердження родинної єдності князів проти їхньої династичної роздрібненості й ворожнечі. Якщо пригадати, що за сто років (1146- 1246) Київ переходив із рук до рук сорок шість разів, тут княжило сім князів із семи ліній і трьох династій, то стає зрозумілою тривога автора «Слова» — великого патріота Київської держави, основу якої заклали племена саме українського етносу, передовсім поляни.

Київська Русь найбільше постраждала від нападів Юрія Долгорукого, засновника Москви, що був на чолі Володимиро-Суздальського князівства — пер-

того державного утворення московитів. Могутність Київської держави підірвали не так кочові племена, що ринули на неї з Азії, як війна між киянами і суздальцями, що носила вже майже міжнаціональний характер.

Видатний український державник Данило Галицький продовжував традиції Ярослава Мудрого в орієнтації на Європу, він встановив тривалі контакти із західними сусідами і з Ватиканом; 1253 року одержав корону від Папи Римського Інокентія IV на знак подяки за оборону християнського світу від татаро-монгольської навали.

Із середини XIV століття, тобто із занепадом Галицько-Волинської держави, українська ідея знаходить свій вияв у автономній князівській підпорядкованості литовській династії Гедиміновичів, Велике князівство Литовське, яке називалось також Литовсько-Руською державою, генетично виводило себе з Київської Русі. Тут державною мовою була мова руська, за сучасною і точнішою назвою — староукраїнська, а система законів базувалась на «Руській правді» Ярослава Мудрого.

То був час, коли український народ зберігав і розвивав риси своєї окремішності. Відмирання нашої державності, а водночас початок формування української ідеї як протестуючої сили, сконцентрованої і в тих верствах, що втратили владу, і в тих, що найбільше відчували чуже поневолення, настає в процесі об'єднання Литви з Польщею.

Опір польській експансії на українські землі, що розпочалася в середині XIV століття підкоренням

Галицької Русі, чинили православні, руськомовні литовські володарі. Аж коли князь Ягайло став польським королем (1383 р.), прийняв католицизм і створив конфедеративну польсько-литовську державу, все змінилося. Польська мова і віра почали витісняти українську мову й віру.

У XVI столітті віровизнання і національність були близькими, майже тотожними поняттями, тому оборона віри була також обороною нації. Але головним носієм нашої національної ідеї тоді стала так звана римо-католицька русь, тобто письменники й філософи, рутенці з походження, які одержали освіту й виховання в європейських університетах. Це — В. Загоровський, М. Стрийковський, С. Оріховський, С. Кльонович, В. Тяпинський та інші видатні таланти, які створили латиномовний пласт української літератури і своєю освіченістю успішно обороняли українські шляхетські родини від політичного поглинання Польщею. Проте згодом вони почали втрачати свої позиції. Настає контрреформація в католицизмі, йде атака на православ'я як на схизму, а патріотична ініціатива переходить до православних, які духовно очолюють народні маси. Саме православне священицтво виступило проти угоди Богдана Хмельницького з царем, але, силоміць підпорядковане московському патріархатові 1686 року, воно поступово було поглинуте російською церквою і стало скобою, що нею імперія прикріпила до себе Україну.

Та не менше значення має утворення нової політичної та військової еліти українського народу — Запорозької Січі — з розширенням її впливу на волості.

Це був новий реальний прорив української політичної самоорганізації у вигляді нескорених панщизняними порядками селян, на чолі яких стають національно свідомі шляхтичі. Український феодал Дмитро Вишневецький (Байда), черкаський і канівський староста, сформував перші багатотисячні козацькі загони в низов'ї Дніпра й поведився, як незалежний від польського короля володар. В Україні утворився численний стан військових людей, запорожців, національна свідомість яких розвивалася в державницькому напрямі. Про це свідчить ряд протипольських козацьких повстань ще перед добою Хмельниччини. Збройно оборонялися від польських магнатів і татарських нападів, мати своє військо на малодоступних теренах - це мрія про державу в державі, яку реалізували запорожці і яка надала українській ідеї не лише оборонного, а й наступального характеру.

Головні політичні постулати козацької держави створилися в другій половині XVI століття на основі запровадження територіальної, полкової адміністрації в Україні — за планом суто козацької структури, що його пропонував Северин Наливайко, і частково за планом князівсько-шляхетсько-козацької структури, що його пропонував Йосип Верещинський. Це мало свій розвиток на початку XVII століття і завершилось у визвольній війні під проводом Хмельницького.

Хмельницький та його наступники намагаються будувати Україну, беручи за приклад Польщу або Росію, а то були держави шляхти і боярства, а не народу. Наші найвидатніші гетьмани, за винятком Петра Дорошенка, Петрика, Івана Мазепи та Пилипа

Орлика, не підіймалися до ідеї окремої, самостійної української держави. Вони творили тільки субдержаву на рівні князівства, підпорядкованого чужоземному монархові, чим і зумовлювалися головні наші національні біди. Ідея незалежності не влилася в народні уми як необхідна умова для існування нації, а творилася лише на рівні спорадичних актів. Тарас Шевченко називав наших гетьманів «варшавським сміттям» та «гряззю Москви», і це для нас цікаво не так за суттю звинувачення, як за тим, що саме поет інтуїтивно відзначав різницю між сміттям та болотом.

Польська панщина не була кращою від російського кріпосництва, та все ж мала в собі дешицу європейського духу. З Польщі в Україну приходила культура політичного життя і мислення, що ґрунтувалася на праві українського козацтва і духовенства брати участь у королівському сеймі. «Історія XVII віку для українських народних мас, — пише Іван Франко, — то поступове послаблення свободного козацького елемента, ширення кріпацтва, зменшення і здушення автономії початків просвіти народної і всіх прав української окремішності. Московська «плеть» так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти і застою» *. Ці Франкові слова ще більше стосуються реалій XVIII століття, коли Україна вже зовсім потрапила під панування російського гаранника.

* *Франко Іван.* Україна irredenta // Тисяча років української суспільно-політичної думки. - К., 2002. - Т. V (2). - С. 268.

Триумфальне і катастрофічне шістдесятиліття нашої історії, від 1648-го до 1709 року, підняло українську ідею вгору, а потім вдарило нею об землю, поклато напівживу до гробу. Її воскресіння мусило відбутися, бо в українському суспільстві з'являється освічений стан, який вірить у невмирущість мазепинської ідеї і створює міф про козачину, що й донині є найсильнішим державотворчим чинником і джерелом натхнення літературних і політичних геніїв, емоційною основою для згоди в національній свідомості всіх українців.

Микола Костомаров, ідеолог Кирило-Мефодіївського братства, автор «Книг буття українського народу», знавець козацької історії, знайшов для її самостійницького продовження опору в слов'янстві та християнській моралі.

Незалежна Україна в союзі слов'янських націй та ще й справедлива соціально — це була політична формула, на яку працювали перші українські історики, дослідники й видавці народної творчості. «Історія Русів», читана в середовищі інтелігенції задовго до виходу друком 1846 року, висуває питання національної ідеї як головний нурт княжої і козацької доби. А перша наукова історія України — «История Малой России» Бантиша-Каменського, видана 1822 року, на багатющому матеріалі показала суперечливість українських і московських інтересів, ховаючи в підтекст ідею української державності.

«... Загроза козацькій державі, — пише Валерій Шевчук, — з її правами й вольностями, яка постала в часи Петра I, а також брутальне ставлення до тих

прав та умалення їхне з боку царя-деспота примусили тогочасне суспільство ширше осмислювати власну історію, що сприяло творенню літописів, хронік, реєстрів, поетичних творів на історичну тематику» *. Козацькі літописи Григорія Граб'янки та Самійла Величка працювали на нашу державницьку ідею, подаючи правдиву історію України в її найважливіших вузлах — українсько-польських та українсько-російських суперечностях і збройних конфліктах.

Дала себе знати декоративна державність, що існувала у формі Гетьманщини з царської ласки, чи, точніше, з хитрої обачливості російських правителів, які дозволяли поневоленому народові побавитися в свою державність. Гетьманщину в післямазепинські часи — прообраз радянської України — було створено для того, щоб російське гноблення прикрити формальною владою українських чиновників.

Для імперії Романових не було нічого страшнішого за ідею самостійної України навіть у складі федеративної слов'янської держави. Граф Орлов назвав цю ідею «вченою нісенітницею трьох молодих людей» і все зробив, щоб тих людей та їхніх однодумців вилучити з нормального життя, зачинити за ґрати, пожиттєво переслідувати, змусити до політично нейтральної чи навіть проімперської творчості.

Але з кирило-мефодіївців вийшов Тарас Шевченко, найсвітліший український геній, що в своїх тво-

Шевчук Валерій. Суспільно-політична думка в Україні від 1710-го по 90-ті роки XVIII ст. // Тисяча років української суспільно-політичної думки. - К., 2002, - Т. IV (1). - С. 9.

рах дає образ України, розіп'ятої російськими царями та її «лукавими чадами». Це — Україна воскресаюча. «Воскресни, мамо!» — кличе поет, встань, відомсти за свої страждання. Не вперше в нашій національній ідеї з'являється мотив справедливої помсти. Шевченко продовжив традицію наших полемістів XVI століття, які висунули ідею природного права кожного народу оборонятися збройно проти своїх гнобителів. Цей важливий мотив проходить у численних творах наших давніх письменників і знаходить теоретичне обґрунтування у трактаті видатного мислителя XVIII століття Михайла Козачинського «Філософія аристотеліканства». «Природний закон, — пише Козачинський, — завжди дозволяє вбивство того, хто погрожує сокирою»*. На цьому законі постійно робить наголос також «Історія Русів». Поетезія Шевченка надала особистісному чуттю національні виміри. Вона діє як відсвіжуючий дух гідності й відплати не лише за горе України, а й за приниження особистості, яка не зносить рабства і готова не ридати, а відповісти ударом за образу своєї честі.

Шевченкова любов до України змагається з його любов'ю до правди Бога. Поет вважав, що Бог покидає напризволяще невільників, і протестував проти цього. Але саме правдою Бога він користувався не раз, викриваючи фальшиву науку церковників, які проповідували рабську покору і потульність надла-

Козачинський Михайло. Філософія аристотеліканства // Тисяча років української суспільно-політичної думки. — К., 2002. — Т. IV (2). - С. 28.

маного духу. Українська ідея в розумінні Шевченка належить до сутності світу і мусить бути явлена Богом, який у тій сутності перебуває. Крім філософського, поет мав і політичний погляд на відновлення української держави. В «Передмові до видання другого "Кобзаря"» (1847 р.) Шевченко коротко аргументував рівноправність українців і росіян у тому, що дає їм підставу мати свої окремі не лише культури, а й держави: «У їх народ і слово, і у нас народ і слово».

Шевченко вніс в українську ідею титанічну емоційну силу, що стала релігією нації. Епігони та сентиментальні поклонники Шевченка пересунули у сферу почувань багато політичних проблем, які потребують раціонального і прагматичного підходу. Духовне життя у творах Шевченка ставало майже рівнозначним перебуванню у свободі. За комуністичних часів громадянським подвигом було встати при співанні «Заповіту» в присутності представників влади. Це був героїзм, але, на жаль, героями почувалися й ті, що не вставали, а тільки слухали. Для багатьох і цього було досить.

Михайло Драгоманов змінює програму кирило-мефодіївців. Він орієнтується вже не на загальнослов'янські, а на загальноєвропейські демократизаційні явища, на соціальну й духовну спорідненість народів, на конституційне обмеження монархічної влади як факторів, які можуть наблизити визволення України. Федералістична доктрина перебудови

Росії видається йому найбільш реалістичною, оскільки, як тоді вважалось, російська влада змушена буде змінюватись під тиском демократичних перемін у Європі.

На порозі XX століття проти ідеї федеративного зв'язку України з Росією з'явилось два важливих документа. Перший — книжка Юліана Бачинського «Україна ітредента» (1895), а другий - брошура Миколи Міхновського «Самостійна Україна», написана 1900 року в Харкові як програма заснованої тоді й там же Револуційної Української партії.

Бачинський доводив, що «економічні суперечності, які заходять між Україною та рештою Росії» *, неухильно вестимуть до незалежнення українського народу. Це був підбитий марксизмом підхід до справи, але важливий не так аргументацією, як постановкою питання про «потребу політичної самостійності України» (слова І. Франка).

Міхновський зосередив свою увагу на «Переяславській Конституції» 1654 року. Звідти виводив права українського народу мати свою державу. Гасло Міхновського — «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» — збудоване на шевченківських візіях, на вірі в сили молоді інтелігенції. Тут знову з'являється відгомін природного права народу боротися збройно за своє національне державницьке життя: «... нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до їх нена-

вість і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насилля»*.

Теоретичну базу для української національної ідеї того ж 1900 року в статті «Поза межами можливого» висуває Франко. Це найаргументованіша характеристика не лише нашої, а й будь-якої іншої національної ідеї як складової історичного процесу. Одностороннє, оперте винятково на розвиток економічних важелів Марксове розуміння історії Франко заперечує і доводить, що матеріальна продуктивність розвивається тільки там, де є боротьба і конкуренція у сфері соціальних ідеалів. «А тут, — пише Франко, — синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного... життя і розвою нації. Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до пановання одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими "вселюдськими" фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації»**.

Проводирі Української Народної Республіки на початку своєї діяльності трималися федералістичної концепції, але напад більшовицької Росії на Україну змусив їх, за висловом Михайла Грушевського, до «очищення вогнем» своїх поглядів. Із появою Четвертого Універсалу Центральної Ради самостійницька ідея остаточно перемогла в українській політичній думці.

Тисяча років української суспільно-політичної думки — К 2002, - Т. V (1). - С. 68.

Там само, — С. 84 — 85.

Дмитро Донцов у книжці «Націоналізм» (1926 р.) назвав Драгоманова та його послідовників, у тому числі провідників УНР, «плебеями», а їхню філософію державництва «провансальством» і зрадою національних інтересів. Це несправедливий суд надмірно праведного судді, який дивився тільки в минуле і не міг знати, що УНР і ЗУНР своїми жертвами, трагічними постатями політиків, а також своїми перемогами повернули українську ідею на шлях, який неухильно вів до майбутнього утвердження державної незалежності України.

Інтегральний націоналізм Донцова виник не лише як критика «м'якотілості» наших провідників, а і як реакція на більшовизм, збройний опір якому, розглядаючи питання теоретично, можна було чинити тільки на засадах тоталітарної ідеології. Український націоналістичний рух на практиці був завжди оборонним, визвольним патріотичним рухом, який боровся за незалежність України, за право народу мати свою державу. В українську ідею націоналістичний рух вніс патріотичну одержимість, яка мала і свої негативні сторони, але назагал служила головному законові демократії — національній свободі.

Комуністична верхівка СРСР найбільше боялася відновлення української державності в рамках соціалістичної федерації народів, якою на словах була радянська імперія. На початку 20-х років Москва загавала з колишніми лідерами УНР, виставляючи радянську Україну як державу соціальної справедливості, де також мали б торжествувати національні домагання народу. Частина української інтелігенції

повірила Москві. Не диво, бо тоді вірила Москві значна частина європейської інтелектуальної еліти.

Та швидко все змінилось. Імперська комуністична влада почала проводити рівний хіба що з фашистським вигублюванням євреїв геноцид щодо українського народу. Тиранові йшлося не про боротьбу з класовим ворогом, що ним у його уяві була інтелігенція. Він хотів зупинити взагалі розвиток національної свідомості українців, а для цього паралельно з арештами, вбивствами, засланнями на Сибір українських інтелектуалів вирішив знищити українське селянство, звідки надходив основний приплив національно свідомих людей і кадрів у державні установи. Організований Сталіним та його прислужниками 1933 року голодомор в Україні поклав у землю сім мільйонів хліборобів. Тоді ж, за один рік, знищено понад сто тисяч українських комуністів, які прийшли в партію з надією будувати українську соціалістичну державу. Це були люди, що, подібно до Скрипника та Хвильового, розчарувались у російському комунізмі, чинили йому опір і свідомо йшли на смерть або ж були механічно втягнуті між триби каральної машини.

«Комуністична Москва» перестала вірити «комуністичному Києву». Страх перед націонал-комунізмом був такий великий, що почався відстріл українських партійних кадрів усіх рангів без розбору. Микита Хрущов, що його Сталін 1937 року відрядив наводити порядок у КПУ, згадує: «...Не залишено жодного секретаря районного виконавчого комітету, жодного секретаря Ради народних комісарів і

навіть жодного депутата. Ми мали починати перебудову з нуля»*.

Націонал-комунізм більше не був вірою, а став ширмою українства в 60-ті й 70-ті роки ХХ століття. Цитатами з Леніна, який дозволяв собі, як послідовник Макіавеллі, вимагати від кожного комуніста в Україні знання української мови і водночас створив апарат для ліквідації тієї мови, творча інтелігенція намагалась обороняти національну культуру і свою гідність. І знову Москва вдається до репресій, роблячи головну ставку не на присланих для наведення порядку росіян, бо має вже для цієї справи видресированих малоросів.

Володимир Щербицький на засіданні політбюро ЦК КПУ 19 червня 1972 року схарактеризував ситуацію в Україні як небезпечну для радянської влади, звинуватив творчу інтелігенцію в націоналізмі, долучивши до «злочинців» і Петра Шелеста — за книжку «Україна наша радянська» і за те, що на письменницькому з'їзді той закликав «берегти нашу рідну українську мову».

Це був час піднесення української національної свідомості, розбудженої книжкою Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» та багатьма іншими творами письменників-шістдесятників і дисидентів, які порушували ту ж таки проблему — лицемірність ленінської національної політики. Велике значення мали присвячені цій же проблемі наукові трактати Юрія Бадзя, статті на захист інакодумання Юрія

Кравченко Богдан. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття.— К., 1977.— С. 195.

Литвина. З людей освічених і незламних у своєму патріотизмі сформувався Український Рух Опору. Політичне мислення цих людей сміливістю і чітким розумінням колоніального становища України перейшло в історію як підготовчий етап до створення Народного Руху України і розвалу червоної імперії. Духовними провідниками інтелігенції стали в'язні: Левко Лук'яненко, Юрій Бадзьо, В'ячеслав Чорновіл, Микола Руденко, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Василь Стус, Василь Овсієнко, Михайло й Богдан Горині та багато інших борців за свободу.

На них орієнтувалися незаарештовані, але взяті під нагляд і підслух найталановитіші письменники. Водночас ідея української державності поширилася в середовищі наукової, гуманітарної і технічної інтелігенції, яка наприкінці 80-х років створила багато громадських напівлегальних антирадянських організацій. Так виникла троїста плеяда українських інтелігентів, що організувала Рух, очолила антирадянські демонстрації і мітинги, повела за собою народні маси, і, зрештою, створила революційну атмосферу, єдиним мирним виходом з якої могло бути тільки проголошення самостійної України.

Спрацював закон передачі української ідеї від покоління до покоління, що ґрунтувався на відновленні попереднього досвіду та пам'яті про жертви, віддані за ідею. Кремлівські верховоди у 80-ті роки остерігалися повторювати криваві сталінські репресії. Отже, творці української культури і носії національної ідеї, вмираючи на Соловках, на будові Біломорканалу, під кулями в Сандормосі, віддавали своє

життя лише за волю свого покоління, а й за тих, хто в прийдешні десятиліття заступить їх у цьому світі й підніме прапор самостійності України.

II

Перший заповіт української ідеї виконано двома юридичними діями 1991 року: голосуванням Верховної Ради за «Акт проголошення незалежності України» 24 серпня і голосуванням усього народу за цей-таки документ на референдумі 1 грудня. На всі прийдешні часи має діяти усвідомлена легітимність нашої державності, її демократична правова основа. Такого в нашій історії не було. Вперше не повстання, не зброя, не якась партія, що узурпує собі владу, а мирне волевиявлення всього народу здобуває національну державність. У цій перемозі пульсує кров, пролита за Україну протягом нашої історії, торжествує волаюча правда наших геніїв. Довго виборювана стражданнями народу й саме тому правно здобута наша держава, хоч і далека від ідеалу, є та й буде окриленням духу нації на всі майбутні століття. Змінюватиметься її система правління, яка напевне переживатиме політичні струси, господарські кризи, часи розгубленості й ницості своїх лідерів, але всупереч усьому Україна ставатиме все більше українською, демократичною і європейською.

Успішним виборювачем цього був Народний Рух України. Сила Руху виявилась у його загальнонародному характері. Рух у своїх документах синтезував ідею державності з моральними й демократичними

загальнолюдськими вартостями, виступив за свободу не тільки корінної нації, а й усіх етнічних меншостей, які мають політично єднатися з провідним етносом держави.

Саме тоді розпався ідеологічний і військовий обруч, яким комуністична імперія тримала в покорі своїх сателітів у Центральній Європі. Становлення України як незалежної держави мало величезне історичне значення і на міжнародному рівні. Ми не спізналися, ми повстали в належну хвилину, взяли за руки з усіма народами, що визволялися. Ми, тобто лідери і члени Руху, знали, що комуністична влада може танками розчавити наші збори й мітинги. Якщо цього не сталося, треба завдячувати насамперед не зовнішнім обставинам, а нашому народові. Комуністична влада була паралізована людським ланцюгом злуки від Львова до Києва, що його утворили народні маси на підтримку національної ідеї. Вся свідома Україна в думках була на тій дорозі. Так розгорталася мирна революція, збиралися мільйони людей в усіх містах України на підтримку повалення тоталітарного режиму і встановлення української держави.

Постає питання: чому ж, повставши і проголосували за свою державу, наш народ не створив громадянського суспільства, яке стоїть над державною владою, керує нею й вимагає від неї чесної роботи? Чому за десятиліття незалежності він не забезпечив собі відповідно до свого багатства, до своїх продуктивних потужностей, зрештою, відповідного своїй чисельності і великій території гідного місця в Євро-

пі? Чому, виконавши перший заповіт своїх прагнень, наш народ, ніби втомлений від перенапруги океан, затих, ліниво похлюпоючи вряди-годи млявою хвилею? Якщо національна ідея не спрацювала в умовах державності, то чому?

Колись Костомаров порівнював українців із поляками: «...Це ніби дві галузі, які вирости супротивно: на одній зложено й виховано панство, на другій — хлопство, мужицтво, або, говорячи простіше: поляки — народ глибоко аристократичний, українці — народ глибоко демократичний... польська аристократія вельми демократична, українська демократія - вельми аристократична» *. Це правда. Наша демократична аристократичність - надмірна амбіційність, пихата обмеженість, безмежна самозакоханість — ось що було і є нині внутрішнім гальмом нашого національного розвитку. Егоїзм рядових, а ще більше — піднесених, обдарованих високим інтелектом українців призводив до того, що вони воліли бути радше під чужою рукою, ніж значними особами — серед своїх. Найбільше горе нерядового українця — служити братові. Неприязнь до брата така поширена, що стала загальнонаціональним комплексом меншовартості. Ось що було і є нині причиною багатьох, якщо не всіх наших національних невдач.

Ми любили хвалитися своїм демократизмом. Захоплено читали й писали книжки про Запорозьку Січ, де кожний рядовий козак мав право кинути багном в обличчя новообраного кошового. А багно демократії виїдало очі нашої державності. Виїдало

Костомаров Н. Две русские народности. — К., 1991. — С. 69.

і тепер виїдає, бо ганьбити не владу, а свою державу стало звичкою не лише прихованих ворогів української ідеї, а й наших, показушних героїв, що їх наплодила обкидана болотом демократія. Ми не мали з XIV століття освяченої спадковістю національної влади. Відсутність у нас упродовж тривалого часу в періоди бездержавності класу справжньої аристократії, верстви, що її покликанням в інших націй була тверда влада над своїм народом в ім'я національної державності — це наше нещастя. Ми мурували свою державу, щоразу починаючи з фундаменту, а наші сусіди свою державність лише добудовували, накладаючи на стерті трони нову позолоту.

У нашій історії чергувалися короточасні визвольні рухи з довгими періодами «облудливої покірності», які оберталися в часи національного відступництва, добровільного переходу нашої еліти на службу Польщі й Росії. Син Яреми Вишневецького Михайло Корибут став, хоч бездарним, та все ж королем Польщі, а Олександр Безбородько, що, за висловом Пушкіна, «скочив у князі з хохлів», був канцлером уряду Катерини II. До речі, це він підказав цариці ідею розділу Польщі, щоб до Російської імперії прилучити майже всю Україну. Можливо, канцлер думав про те, що тоді Україна матиме лише одного ворога — Росію, а з одним ворогом легше воювати, ніж із двома.

Ми не раз так близько були до національної смерті, що й сьогодні стає моторошно, коли, йдучи за спогадами Євгена Чикаленка, подумаємо, що якби розбився поїзд, яким 1903 року з Києва до Полтави на відкриття пам'ятника Котляревському їхали укра-

їнські письменники, то нашому національному рухові настав би крах. Вся українська еліта вміщалася у двох вагонах того потягу.

Хто міг подумати, що за якихось п'ятнадцять літ, 1918 року, постане УНР з усіма ознаками самостійної держави, а 1919 року Симон Петлюра небезпідставно говоритиме, що за два роки незалежності український народ перетворився в націю.

Це велика дивина нашого народу. Ярослав Осмомисл говорив про вдачу галицьких бояр, порівнюючи їх із корінням: щоб воно пахло, його треба потовкти. Так відбувалося з нашим народом. Що більше його товкли на всі лади, то виразніше він являв свою душу. Та ось він стає вільним, має державу — однак чомусь подається назад, у часи, коли він ставав етнографічною масою. А причина ясна: йому не дали ожити в національній ідеї; його тримають не в ступі, де макогоном із нього виганяли державницькі почування, а в загороді нужди, ідеологічної невизначеності, морального занепаду. Рідна держава перейняла імперські форми правління, зрусифіковані кадри чиновників, для яких національна ідея обмежується прапором і портретом Шевченка або Грушевського в кабінеті.

Але чи те все, на що скажимося, є провиною тільки нашої влади й політичної еліти, чи, може, давня бацила рабства підточує сформований не успіхами, а поразками і падіннями, відчаєм наш народний характер? На нашу національну психіку впливала історична дійсність, в якій українська ідея зазнавала катастроф і погромів, а її носії гинули

в тюрмах, у Сибіру, поневірялася в еміграції. Наша історична доля навчала жити, уникаючи щоденного протистояння з неправдою, сповідувати філософію слухняного теляти, яке ссе дві корови. Нахили, необхідні для суспільного, громадського, політичного життя з часом у народі атрофувались, а для їхнього відродження потрібен час і відповідна політика рідної держави. А такої політики нема.

Наш народ сьогодні бідний, зрусифікований, роздертий конфесійними чварами, врізнобіч керований державною владою і національною, на жаль, між собою пересвареною, елітою. Бідний не тому, що дурний чи не працюючий, а тому, що окрадений олігархами, а перед тим — радянською партократією. Зрусифікований, бо політика обрусіння проводилася царями і генеральними секретарями з однаковою заповзятливістю, а тепер майже всі засоби масової інформації в нас працюють на ту ж таки мету. Вони тримають нас при російщині, ніби якійсь вищій формі свідомості і пізнання світу, при москвоцентризмі, що передбачає зневажливе ставлення до рідної мови й культури. Найвища влада намагається обходити мовчанкою питання русифікації, бо сама не тільки в мові, а в глибині душі зрусифікована. Наш народ повертається і, я вірю, повернеться до своєї мови, але влада, яка розмовляє українською мовою і думає по-російськи, ніколи українською не буде.

І далі головним засобом русифікації України є російська церква. Вона постачає московському патріархатові більшість коштів на його потреби. Тому

належить сказати: остаточна перемога нашої державності настане аж тоді, коли в Україні утвердиться помісна національна церква під омофором Києва.

Національна ідея спрацювала на етапі проголошення самостійності України, і саме ця ідея в умовах державності мала б ще більше працювати. Але її не прийняли, не зрозуміли, відсунули вбік високі чиновники, призвичасні до гнучкого патріотизму, який у Львові славить Мазепу і Грушевського, а в Донецьку боїться слово сказати українською мовою. Проблема нашої влади полягає не в розчленованості зовнішньої політики між Сходом і Заходом, бо по суті вона мусить бути активною і різною на західному і на східному напрямках. Біда наша — це дволикість внутрішньої політики, яка заохочує до постійного роздвоєння: на Сході України потурає русифікації, на Заході — грає роль українізатора, на Сході береже пам'ятники Леніна, на Заході — благословляє пам'ятники Бандери.

У нас немає урядової національної політики, суб'єктом якої був би український народ як суверен держави і її творець. Така політика не може й не повинна бути побудована на ненависті українців до народів, що в минулому нас поневолювали. В інтелектуальні обрії українства взагалі не може входити зневага до іншої нації. Якщо стрижнем національної ідеї є свобода, то, власне, свобода повинна бути динамічним, живим рушієм політики, що могла б творити з усіх громадян України модерну націю, підносити її до рівня розвинених демократичних держав, але без упослідження, а з вивищенням нації корінної.

А чим є національна свобода, як не творенням насамперед найнеобхідніших засад для духовного життя народу. А в нас за роки незалежності кількість україномовної преси зменшилась, а кількість російськомовної — збільшилась у п'ять разів. 80 відсотків друкованих засобів масової інформації в Україні зареєстровано як російськомовні або двомовні видання, більшість із них фінансується з Росії. Подібна ситуація і в телебаченні. Власники, редактори, коментатори майже всіх засобів масової інформації прикривають свої московфільські уподобання вимогами ринку, засадами демократії, відсутністю в нас талановитих журналістів. Панує радянська думка про другорядність, аматорство, недолугість українського письменницького і газетного слова. Ніхто з наших політологів не поставив собі завдання бодай раз проаналізувати «високий рівень» російськомовної літературної макулатури, що заповнює наш книжковий базар, російськомовної преси і російськомовних телеведучих в Україні, щоб показати їхню відсталість, бульварщину, цинізм, приховану ненависть до всього українського і прислужницький стиль у матеріалах про владу і стосовно Москви.

Хочеться процитувати канадський закон щодо засобів масової інформації, який наголошує: радіомовлення і телебачення має бути «у власності й під контролем канадців», має служити «збереженню, збагаченню та зміцненню культурного, політичного, соціального та економічного ладу Канади... поширенню канадського погляду на навколишній світ за допомогою різноманітних програм, що відобра-

жають канадську позицію, думки, ідеї, цінність та художню творчість»*.

Українські видавництва й журнали, обкладені податками, платою за оренду приміщень, позбавлені державної уваги й підтримки, опинились у набагато складнішій ситуації, ніж це було за радянських часів. Наша влада для нашої культури — мачуха, нагадує сонце за Полярним колом: світить, та ніколи не гріє.

Але за всіх злигоднів першого самостійницького десятиліття наш народ за цей час усе-таки розвивався під знаком української ідеї. Він явив високий рівень політичної культури, що засвідчили вибори до Верховної Ради 2002 року.

Наш народ не молодий, але й не ветхий, він не любить голосно сповідатися, ніби соромиться своїх найглибших почувань. Він уміє дочекатися слушної нагоди і, вже не озираючись ні на кого, заявити про те, що його найбільше болить. Його нелегко підняти на боротьбу за українську ідею, та коли він підніметься, його не зупиниш. Прикладом може бути десятилітня війна проти фашистської окупації України, а потім проти радянського режиму, війна без перспективи на перемогу, а тільки заради вірності своєму ідеалові. Ця визвольна боротьба могла бути зупинена тільки насильницьким вивезенням півтора мільйона галичан і волиняків у Сибір та смертю зі зброєю в руках сотень і тисяч воїнів Української Повстанської Армії, героїчну боротьбу якої ми не тільки маємо визнати, а ввести її в свою державотворчу свідомість.

Це була остання (дай Боже, щоб остання!) війна українського народу за свою державу. Хоч точилась у середині XX століття і головним чином у Західній Україні, вона своїм духом нагадувала козацькі повстання. Туди, в добу наших великих народних поривань XVII століття, були задивлені старшини й рядові стрільці УПА, які вибирали собі з козацьких прізвищ псевдо і вмирили як Богуни, Кривоноси, Гамалії, Чарноти, Дорошенки, замикаючи таким робомі трагічне коло нашої історії.

III

Наша влада недемократична, а політична опозиція слабка, бо роз'єднана, тому в нас для нормального функціонування національної ідеї немає простору. Вона не має повітря ні в коридорах влади, ні на зборах партій, які діють наосліп, бачать лише те, до чого дотягується рука. А це — переважно урядовий стілець.

Конституційна система державної влади в Україні, побудована начебто за демократичними західними зразками, де панує рівновага між функціями парламенту, уряду і президентської адміністрації, насправді ж віддзеркалює образ тоталітарного радянського устрою. Конституція надає главі держави права, які роблять його верховним начальником, формувачем і контролером структур виконавчої влади. У президентсько-парламентській державі, якою нібито є Україна, президент має такі переваги над Верховною Радою та урядом, що наш державний устрій насправді є президентським.

Український уряд нагадує райського птаха, який має крила, але не має ніг, а тому сидить тільки в своєму гнізді. Уряд існує для того, щоб його час од часу розганяли й заново створювали на засіданнях Верховної Ради з дозволу начальника держави. Реальний наш уряд - Адміністрація Президента.

у такій ситуації всі претензії до влади скеровуються до глави держави як до найвідповідальнішої особи за все, що діється в країні. Хто має недемократичні права, той мусить приймати й терпіти демократичні, справедливі скарги і звинувачення. Творці касетного скандалу, а його вчинили замасковані під західних добродійників промосковські, антиукраїнські сили, знали, куди спрямувати удар, щоб підірвати авторитет України.

Протистояння між парламентом і президентом — річ немінуча в найдемократичнішій системі, але в нас воно має мінливий, віроломний, кулуарний характер через те, що у Верховній Раді немає стабільної більшості, збудованої на ідеологічних засадах. До парламенту масово потрапляють національно безбарвні або й ворожі до своєї держави особи, дрібні політики, інтересанти, далекі від законодавчої роботи. Відсутність політичної більшості в парламенті дає змогу маловпливовим партіям, наприклад комуністам, відчувати свою значущість при цілковитому анахронізмі їхньої ідеології.

В уряді, в парламенті, в Адміністрації Президента є немало порядних і професійно добре підготовлених людей. Але реальна влада належить переважно вчорашнім господарникам, «червоним директорам»,

управлінцям, які за комуністичного режиму так само займали високі посади, але були майже цілком позбавлені гуманітарної освіти, начитаності, духовної культури і взагалі культури та національної гідності. Це так звані совки, головна ідеологія котрих — особисте збагачення. Це люди, що випадково дісталися на верхи і підвершини керівництва. Вони бояться втратити свої чиновницькі крісла, тому позбавлені всілякої творчості та ініціативи. Западливість перед начальником і жорстока та вульгарна безпринципність у ставленні до підлеглого — правила їхньої поведінки. Вони намагаються за найкоротший термін для своєї кишені урвати якнайбільше. В їхніх руках майже всі засоби масової інформації, вони вибудовують власні, потаємні та явні торгові й виробничі підприємства, вростаючи матеріальними інтересами не тільки у зриму, а й у невидиму тіньову економіку. Вони поєдналися в регіональні клани олігархів, де національна ідея сприймається як театральна бутафорія або як рекет, що вимагає від них коштів на якісь ворожі чи незрозумілі для них справи. їм відповідає роздвоєна політика президента, який солодко говорить про європейський вибір України і водночас підписує указ про святкування ювілею Переяславської угоди, хоч добре знає, що саме з тієї угоди почалося загарбання наших земель і поневолення нашого народу царською Москвою. Загалом перехиляння України в бік Росії після касетного скандалу стало очевидним.

Як Україна втрачає економічну незалежність, говорять факти. Миколаївський глиноземний завод, що

виробляє півтора мільйона тонн глинозему, з якого можна видобувати 500 тис. тонн алюмінію (тобто більше, ніж Україні потрібно), міг би вивести Україну з цим кольоровим металом на світовий ринок. Але його продано Росії, конкретно «Сибірському алюмінію», отже, тепер тут командує Москва.

Усі нафтопереробні заводи України перейшли в російські руки. Лисичанський НПЗ купила «Альфа груп», яка володіє Тюменською нафтовою компанією. Одеський НПЗ продано «Лукойлу», Кременчуцький НПЗ контролює Татарстан, Херсонський НПЗ — російська група «Аліян», і галицькі рафінерії (Надвірна і Борислав) також перебувають під контролем росіян.

Запорізький алюмінієвий комбінат, який виробляє 100 тис. тонн первинного алюмінію, купила російська фірма «Автовазінвест», яка має всього 10 тис. доларів базового капіталу. Отже, позичила у Внешнекономбанку ССРСР (ще є такий) 100 млн доларів, а цей банк винен Україні 640 млн доларів, із того ще урядові УРСР — 150 млн доларів. Отже, купили нас за наші гроші. Такий механізм «дружби народів», або поступового втрачання найважливіших українських промислових підприємств, а з ними і нашого суверенітету.

Частково провину за це перехиляння до Росії має нести політикум Заходу, який не раз відзначався політичною тупістю. Там давно чекали нагоди, щоб відвернутися від нашої держави. Але хіба не ясно, що Україна — це не її сьогоднішня і навіть не завтрашня влада. Це — європейський народ, без якого

не було й ніколи не буде цілісного, огорнутого митором та сповненого добробуту континенту. Про європейську рівновагу, яка не може бути повною без незалежної України, говорив ще анонімний автор «Історії Русів».

Зважаючи на наші історичні традиції, на потребу в теперішніх умовах мати владу європейського формату, ми стояли й стоїмо за вирівнювання повноважень парламенту, уряду й президента. Якщо ми вже вибрали не американський, а французький варіант державного устрою, то треба доводити справу до кінця. Це означає, що президентові мали б бути підпорядковані тільки два департаменти — оборона і питання зовнішньої політики, а на чолі виконавчої влади має стояти прем'єр. Прем'єр, а не президент має призначати обласних адміністраторів, щоб спиратися в своїй роботі на них, але їхні функції повинні обмежуватися обов'язками, що їх у Франції виконують префекти, а в Польщі — воєводи.

Всі президентські республіки мають тенденції до перероджування в диктаторські режими. Це явище характерне не тільки для Африки й Латинської Америки, а й для Європи. Приклади — Югославія, Білорусь. І Росія дрейфує в цьому ж напрямі. Тільки США не дають перетворити своєї сильної президентури на владу диктаторську і мають цим завдячувати сильному конгресові і ще сильнішій судовій владі, хоч подібні процеси помічаємо тепер і там. А проте, варто пам'ятати, що суто парламентська форма управління для України може бути згубною, бо ніде немає таких запеклих суперечностей і таких затятих про-

тистоянь, як у нашій Верховній Раді. Народ український завжди чинив мудріше, ніж наш парламент, і саме народ має обирати свого президента. А президент повинен мати право розпускати парламент, особливо в ситуації, коли там не сформовано стабільну і відповідальну за роботу уряду більшість. Таку форму державного правління, перевірену всіма найрозвиненішими демократіями, має сприйняти Україна, тим паче, що за її впровадження під тиском обставин висловився і наш президент.

Ми стоїмо на порозі конституційної перебудови, і нас не повинно скерувати в хибному напрямі ні почуття пошани, ні почуття ненависті до діючого президента. Україні потрібна така форма державної влади, де було б зведено до мінімуму значення суб'єктивного впливу. Така влада має діяти в інтересах всього народу і не повинна за жодних обставин обслуговувати приватні інтереси національних зверхників. На найвищі посади в державі мають обиратися люди, здатні самостійно орієнтуватися в головних сферах життя, видатні особистості, мислителі і, що найголовніше, насажені духовністю і жертвним патріотизмом громадські діячі.

За козацької доби носієм української політичної думки виступала старшина. Вона була також, за сучасним терміном, інтелігенцією, в природі її розуму духовне начало вивищувалося над усіма матеріальними мотиваціями. Запис гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного з усім запорозьким товариством до Київського братства свідчить про те, що Січ зобов'язувалася боронити духовне осердя нації. Видатні

прибічники Хмельницького — люди з європейською освітою, а сам *dux zaporoziensis* — поліглот із виховання, а не тільки через перебування в турецькому полоні чи виконання іноземних військових завдань. А Юрій Немирич — автор латиномовних політичних трактатів і аріанських молитов. А Іван Мазепа — людина універсальної освіченості, знавець багатьох мов, поет, музикант (грав чудово на бандурі), один із головних творців українського архітектурного бароко. А Пилип Орлик — творець першої в Європі демократичної конституції, схваленої 5 квітня 1710 року, високоосвічена людина, визначний політичний мислитель, автор не лише поезій та маніфестів, а й великого «Діаріуша», ще досконало не вивченого нами. Його художні твори визначаються бароковою вишуканістю, він міг увійти в історію нашої культури і без свого гетьманування, в той час як талант Мазепи створювало й виносило в світ культури його гетьманство.

Та краще не висвітлювати парсуни козацьких лідерів, щоб не бачити, наскільки ми відійшли назад до обскурантських традицій, коли володар міг бути неграмотним, не вмів навіть підписатись, як це було із французьким королем, чоловіком Анни Ярославни.

Українська інтелігенція нових часів не могла бути одночасно інтелектуальною і збройною фалангою народу, але тримала в пам'яті своє не тільки культурницьке, а й державотворче покликання і при слухній нагоді ставала на чолі збройних сил нації. Українська інтелігенція — головна державницька сила нашого народу, що явила себе на початку і наприкінці

XX століття. Між цими двома виходами на політичну сцену вона була найбільше переслідувана саме за вірність національному ідеалу. Цей ідеал прочитувався у творчості Миколи Зерова, Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Валер'яна Підмогильного, Леся Курбаса, Михайла Бойчука та багатьох інших великих і менших представників відродження української культури. Новаторські школи і течії в літературі й мистецтві виражали тоді все найкраще і найздоровіше, що було в субстанції українського народу. Саме тому чекістами було розстріляне українське культурне відродження 20-х - 30-х років XX століття.

Потяг створювати в незалежній Україні багатопартійне суспільство, інспірований ненавистю до всевладдя й культу комуністичної партії, був спонтанний, нестримний, закономірний, але через властивий нашим лідерам комплекс особистого егоїзму призвів до роздрібнення національних сил, до знекровлення української ідеї. Сп'янілі від перемоги, наші лідери втратили відчуття реальності й не зауважили, що в державі діє проімперська ідеологія, яка має ще й фінансово надпомагану з Москви систему русифікації України.

З перших президентських виборів українська політична еліта почала розвалюватися. Вузькопартійні та вождистські амбіції не дозволили учасникам доленосної кампанії домовитись між собою і, якщо не виграти вибори, то вибороти собі в очах нації визнання і підтримку, які має мудра й перспективна опозиція. Але наші лідери, як це писав ще про своїх попередників Мазепа, «през незгоду всі пропали, самі

себе звоєвали». Неспроможність мислити стратегічно, підніматися над дріб'язковими справами й особистими образами, відмовитись від булави провідника на користь іншого, хай навіть у чомусь слабкішого, але зате єдиного лідера — це для наших чільних патріотів річ поки що неподоланна.

Коли президент Леонід Кравчук пропонував створити рухівський уряд, наші лідери відмовилися брати владу, аргументуючи це тим, що співпраця з колишнім секретарем ЦК КПУ дискредитує націонал-демократів. То була тяжка помилка, що потягла за собою ряд негативних для України наслідків аж до того, що всі керівні посади в державі опинилися в руках колишньої радянської номенклатури.

Це свідчить про слабку теоретичну підготовку наших політиків, про те, що вони запізно почали вивчати настанови В'ячеслава Липинського, який наголошував, що успіх новоствореної держави може бути забезпечений тільки співробітництвом між новими революційними силами, що прийшли до влади, і чиновниками колишньої влади. Нам ішла в руки найважливіша в державі урядова ланка, але ми не взяли її, бо хотіли мати все й одразу до останньої адміністративної клітини, а для цього треба було брати владу кров'ю, а не переговорами з президентом. Але то була б уже інша історія, страшніша й, напевне, програшна для нашої державності, бо наша демократія не володіла сформованим державним апаратом.

Міжусобиці між національно свідомими політиками та їхніми партіями тривали і, хоч у пом'якшеній формі, тривають досі. Народ розчарований не

тільки владою, а й патріотичними опозиційними силами, які не зрозуміли і не визнали, що розбрат між ними є головною причиною утвердження саме такої влади, яку маємо. Демократичні сили в парламенті і за його межами залишаються надалі розбитими, стратегічно недалекоглядними, вони не сформулювали своєї спільної мети, тактики й методів боротьби. «Наша Україна» досі не виступила з фундаментальним програмним документом. Існує небезпека, що вона втрачатиме підтримку народу, якщо партії, котрі її створювали, не об'єднаються в одну політичну, організаційно оформлену силу на засадничій національній ідеї. Керівництво «Нашої України» не сприяє навіть об'єднанню Руху, не розуміючи, що, як тільки перестане битися в ній рухівське серце, єдиною радістю для неї буде дихавичне сходження на найвищу гору в Карпатах, але вона навряд чи підніметься на Говерлу української влади.

Треба усвідомити, що перемога «Нашої України» на виборах до Верховної Ради спричинена передовсім об'єднанням майже всіх демократичних сил в одному блоці. Наявність харизматичного лідера Віктора Ющенка має значення, але набагато більше значення має факт згоди між партіями та особистостями, що входять до «Нашої України». Однак до світлих голів нашої еліти ще не дійшло, що політичні одностайності, нездатні порозумітись і створити єдину зорганізовану політичну силу, просто не зможуть керувати державою, а допущені до такого керівництва, принесуть Україні не менше зла, ніж її випадкові безпартійні правителі.

Маючи перед очима певних людей із когорти наших провідників, знаючи їхні достоїнства і слабкості, ми не можемо приписувати їм усього, що несуть нині й що можуть принести завтра для розвитку української ідеї нові суспільні формації. Пропрезидентські сили, які сьогодні ставлять понад усе власні економічні інтереси, домоглися того, що у Верховній Раді фракція комуністів зменшилася наполовину. Це не лише природне відмирання комуністичних ілюзій у народі, а й наростання державницької свідомості в підприємницьких і чиновницьких структурах, що пам'ятають про завтрашній день.

Створена натиском згори мінімальна й хитка більшість у Верховній Раді, що буде ближчою до президентських виборів, то глибше впадатиме в сумнів щодо своєї політичної поведінки. Чи зможе вона, звикла бігати за президентським возом, сама впрягтися до справжнього керівництва, одягнути хомут відповідальності за дії нею створеного уряду? Чи справді ми вже доросли до парламентсько-президентського правління, яке мало б очистити державу від корупції і злочинства, а виборчу систему — від адміністративного ресурсу та продажу й купівлі депутатських мандатів? На ці питання насуваються сумні відповіді, але перемога "Нашої України" на виборах, поява Віктора Ющенка та його сподвижників, здатних усе ж таки об'єднати демократичні сили, дає підстави сподіватися на успішний розвиток нашої державності й національної ідеї.

IV

Певна річ, європейський вибір України належить до нашого національного ідеалу. Але треба пам'ятати, що ми виходимо з державністю на кін європейської історії в часи глобалізації, тобто об'єднання континенту в наднаціональну організацію, яка крок за кроком посувається до того, щоб стати новою Священною Римською імперією. Вже є спільна валюта, спільні зовнішні кордони, спільне, добре плановане господарство, бракує ще спільної армії та конституції. Але це незабаром буде. Європейський Союз, що виник із потреби оборони перед комуністичною імперією, поступово сам стає наддержавою і несе загрозу для існування автентичних національних організацій.

Замість національного статусу людини висувається статус її громадянства, який «... уже не зводиться просто до належності до якоїсь держави, а дає шанс на включеність у сучасну цивілізацію, не обмежену рамками окремих країн і континентів» *. Це нагадує статус громадянства, що його намагались запровадити в життя всі імперії, щоб збутися нібито «національної обмеженості» своїх різноплеменних громадян. Будівники такої цивілізації надають перевагу побутово-комфортному, матеріально-споживацькому, космополітичному, а не національно-духовному життю людини.

Чепелли Д., Оркень А. Проблемы Восточной Европы...— Вашингтон, 1992,— № 35 — 36,— С. 179.

Вони підпорядковані ідеї і практиці економічної глобалізації, вимогам міжнародної співпраці, яка в теорії здається дорогою до матеріального благоденства на всій планеті, але насправді є засобом ще більшого збагачення розвинених країн. Держави, які поставляють усьому світові засоби транспорту і зв'язку, високі технології виробництва найнеобхідніших товарів, уніфікують духовне життя планети, зводять його до зоднаковіння, до примітивних безнаціональних форм. «Коли нашою долею, — пише польський філософ Лешек Колаковський, — мало б стати знищення культурного розмаїття світу в ім'я якоїсь «планетарної» цивілізації, то це призначення, либонь, не могло б збутися інакше, ніж ціною такого переривання тяглої традиції, яке потягло б за собою смертельну небезпеку для кожної цивілізації зокрема і для людської цивілізації загалом» *. І знову ж таки маємо згадати про так званий «природний закон», основи якого розробляли наші мислителі ще з XVI століття. Кожна нація — це творена вищою силою жива сутність, своєрідна ноосфера, знищення якої — злочин так само великий, як нищення індивідуальної сутності людини.

Якщо мати на увазі християнську цивілізацію, яка черпає свою життєвість із церковних патріотичних та обрядових відмінностей європейських народів, то й вона вже під загрозою. У храмі, де не моляться за націю, де не сприймають своєрідних різдвяних та великодніх національних традицій, панує студена

* Колаковський Л. У пошуках варвара: Дванадцять польських есеїв. — К., 2001. — С. 213 214.

догма, оглуплення і стандартизація віруючих, що, врешті-решт, обертається на скептичне ставлення до Бога. Смертельну небезпеку для кожної національної культури і національної ідеї не усунуто провалом комуністичних теорій перебудови світу. Ця небезпека тепер загрожує з іншого боку. На місце тоталітаризму приходить глобалізація Європи, де для національних почувань уже побудовано музеї. Але національне почуття - це почуття природне, релігійне, духовне, пов'язане з вірою у спільне безсмертя людини і народу.

Отже, так само, як національний фанатизм у формі німецького чи російського шовінізму знищував духовність Європи, так буде знищувати її національний нігілізм і малодушне пристосування слабких народів до ролі прислужників у спільному європейському домі. Тому найголовнішою складовою української ідеї на будущину має бути міцна державність і міцна відпорність до всілякого підлабузництва і самоприниження перед сильними націями.

Ніхто не знає, чи вдасться Європейському Союзові збалансувати національні інтереси народів, які входять уже і невдовзі увійдуть до нього. Якщо важливі справи в Європейському Союзі вирішуватимуться більшістю голосів, а не консенсусом, то малочисельні нації потраплять у залежність від великих числом народів. Конфлікти на національній основі — неунікненні. Вже сьогодні немає згоди в багатьох питаннях, а домінація англійської мови, споживачької, низькопробної, посмітюшної культури, розповсюдження брутальної всездозволеності під прикриттям

демократії викликають тривогу і протести мислячих європейців.

Не Європейський Союз, а НАТО мало б бути першою організацією, куди Україні належить прийти, щоб зміцнити свою безпеку і державність. Та наша біда в тому, що всі контакти з Європою ми вибудовуємо тільки на економічних засадах. На маяк Європейського Союзу ідемо, немов корабель жебраків і піратів. Не вміємо або — що гірше — не хочемо працювати з Європою як національна команда. Відсутність при кермі держави національної ідеї робить нас в очах Європи голодними птахами, котрі з'являються в небі, як тільки з багатого корабля кидають у море недоїдки.

Без національного обличчя, без власного культурного надбання, яке Україна повинна демонструвати світові, навіть будучи в Європейському Союзі, вона викликатиме зневажливі оцінки Заходу, а в «старшого брата» — млосьне бажання знову обернути її на свою вотчину, та не тільки бажання, а й певні заходи щодо цього.

Слава Богу, наша економічна відсталість не дасть нам негайно опинитись у союзі з народами, які шанують тільки рівних собі й не проти затоптати й розвіяти нашу нетривку державницьку ідею. Це не означає, що ми повинні тішитися своєю бідністю. Йї треба позбуватись як найбільшого внутрішнього горя, а не як зовнішньої перешкоди на шляху до Європи. Справу треба поставити так, щоб нас запрошувати як могутню державу з високим добробутом до об'єднання з Європою, розуміючи, що ми там потрібні

насамперед не як виробники і з'їдачі хліба, а як нація, котра дає континентові омріяну безпеку.

Сучасній західній цивілізації, у формуванні якої досі українська культура участі майже не брала, хоч її впливи постійно відчувала, бракує оздоровчих, нових, ініціативних ідей. З такими ідеями українська культура могла б прийти до Європи, бо вона їх виробила в процесі свого становлення і самоствердження. Свобода як тяжкий обов'язок пам'ятати про права ближнього, як засіб проти присмерку та розгублення ідеалів і погляд на неволю як формуючий ідеали чинник розвитку народу з переродженням людини на раба і сотворенням людини з раба, нарешті, постання нації з безликої маси — хіба ці відкриття сучасної нашої культури не могли б зацікавити світ?

Західна цивілізація, яка втрачає національні прикмети, відчужується від християнської моралі, все більше підлягає фінансовій диктатурі світових корпорацій і банків, могла б бути збагачена культурами центральноєвропейських народів, що несуть у собі енергію не шовіністичних, а здорових національних ідей із пошануванням людини за людяність і за не-підвладність матеріальній мамоні.

Та не йдеться тут про нав'язування своєї культури Європі, а тільки про наш діалог із нею, що в ньому ми могли б і стати як рівня, і вчити, і вчитись, і пізнавати безперечні достоїнства нашого національного ества. Досвід нашої історії і культури говорить, що кінець національних держав — це велика ілюзія Західної Європи. Йї треба було б повчитись

у конструкторів «єдиного радянського народу», що розпався, хоч був злотований не лише злого волею кремлівських імператорів, а й необхідністю спільної війни проти німецького фашизму. Захід не бачить національної природи конфліктів, що ними сьогодні переповнений світ. Якщо боротьба чеченців за свою незалежність трактується як терористична акція або замовчується Заходом, то це знак, що не лише його політика, а й цивілізація є лицемірною і хворою, бо ці речі розділити неможливо.

Існування української незалежної держави з усіма її вадами — кардинальний історичний поворот, який дає нам шанс пізнати свої політичні хвороби, що нас супроводжували в минулому, оздоровитись у своїй колективній свідомості, зорієнтуватися, нарешті, на власні сили в розбудові власного самостійницького життя. Ми повинні збагнути, хто ми є самі в собі і для самих себе, щоб це стало в очах інших націй, які дивляться на нас, правдою про нас.

А ми самі в собі маємо болючу тріщину-рану, бо належали одночасно до Заходу і Сходу, до двох протилежних історичних, культурних і релігійних напрямів, що є однією з причин нашого національного розладу. В. Липинський виводив із цього ідею українського месіанізму, яка полягала в тому, що нашому народові призначено об'єднувати й гармонізувати цивілізаційні східні й західні рухи. Час для цього ми втратили, бо не мали своєї держави, не оборонили наших західних сусідів од східної імперії; самі стали не тільки жертвою, але й опорою царської та радянської Росії в її загарбницькій політиці.

Сьогодні наше призначення в тому, щоб виити на прямий цивілізаційний контакт з Європою, прийняти в політиці те, що відповідає нашому духові і нашій культурі ще відтоді, коли Київська Русь була в династичних зв'язках не з Візантією, а з Європою, а козацьку державу будували вихованці польських та західноєвропейських вищих навчальних закладів. Певна річ, при цьому треба триматися власних поглядів на головні загальноєвропейські моральні й духовні вартості. Світове покликання України сьогодні, мабуть, краще за нас розуміють народи, що визволилися з комуно-російського гноблення і сприймають нашу незалежність як Боже благословення для їхньої свободи. Якщо європеїзація України зможе позитивно вплинути на демократичний розвиток Росії, допоможе їй позбутись імперського синдрому і, хоч у це повірити важко, визнати де-факто нашу державу як необхідну умову для її нового буття, то це було б великим, у романтичній термінології — месіанським осягненням нашого міжнародного призначення.

Наша національна ідея зазнавала каліцтва через те, що ми змушені були використовувати ворожнечу між нашими гнобителями у своїх визвольних цілях. Це було навіть причиною гордості, про що 1863 року в «Зазивному листі до української інтелігенції» писав Пантелеймон Куліш: «...покіль стояли ми за Польщу, під п'ятою в ляха ізвивалась Москва, а як почали стояти за Москву, стала тогді Польща пиццати під п'ятою москаля». Бити одного ворога службою іншому ворогові — наша трагедія, найстрашніший

акт якої розігравсь у Другій світовій війні під Бродами, де з обох боків ішли в атаку українці, одні в німецьких, а інші — в радянських мундирах. Гіркішої іронії долі, мабуть, не зазнав жоден європейський народ.

Орієнтація не на власні, а на союзницькі, як правило, непевні та хижачькі сили в здобутті державності, розривала не тільки територію, а й духовний організм української нації. Мати лише одного ворога парадоксальним чином нам допомогла імперія, зібравши майже всі українські землі під своєю кормигою і, не хотючи, проти власної волі об'єднала визвольну енергію великого народу в один кулак. Уже після розвалу СРСР деякі російські шовіністи визнали, що приєднання Західної України до Східної було помилкою імперії, інакше кажучи, її ненажерливість стала причиною її смерті.

З моменту постанови Української держави українська ідея одержала могутній імпульс для нового життя, але він не був підтриманий усіма урядовими структурами. Носіями ідеї — і це велике наше досягнення — стали демократичні партії та громадські організації, що поставили своїм завданням працювати на відродження пам'яті про українську державність і на запровадження української мови у ті сфери життя, звідки вона була вигнана русифікаторами. Національна ідея перестала бути парафією радикального націоналізму, але, зігнорована владними інстанціями, вона змушена буде приходити по допомогу саме до нього, мати його наготові, як зброю. Народ зобов'язаний боротися за своє життя. Він має

право застосувати зброю не лише тоді, коли йому загрожують зброєю, а й тоді, коли його хочуть піддати політичній лоботомії, щоб вирвати з його мозку пам'ять про те, хто він є. Національний максималізм, однак, був би сьогодні для нас шкідливим, бо зростання української свідомості хотів би підігнати силою, нагадуючи дикуна, що палицею б'є й ламає дерево, аби воно швидше росло.

Особливо обережними ми повинні бути у сфері мовної політики, де кожний крок має бути обдуманий до найменших дрібниць. Але обдуманий крок належить зробити. Щороку на святі Незалежності мають звітувати президент і уряд, що зроблено для утвердження нашої мови як мови науки, освіти, виробництва, армії, торгівлі, підприємництва і засобів масової інформації. Українська мова для України не була ніколи тільки засобом спілкування, збереження фольклорних та літературних цінностей, творення філософсько-духовного коду нації. Вона була і, мабуть, ще довго залишатиметься політичною зброєю народу, кореневищем його державності. Теорія про те, що український народ не втратить своєї психічної оригінальності, втративши мову, тобто що українська ідентичність може бути сформована і на російській мові, є фантазією людей, що механічно порівнюють українців з ірландцями, які, втративши свою мову, zostалися собою і збудували навіть свою державу. Ці люди не враховують агресивності імперської психіки, що їй служить російська мова й культура, а також і того факту, що українська нація збереглася завдяки своєму пісенному талантові.

Ці люди не знають, що тепер ірландці намагаються відродити свою мову, розуміючи що без неї вони можуть втратити свою державність.

Психічний феномен українців за межами їхньої мови існує так само, як існує психічний феномен євреїв, котрі не знають своєї мови, але неможливо уявити собі Ізраїльської держави без Біблії і без мови, якою написано заповіді Мойсея. Заберіть у нас одного Шевченка, і всі національні храми на нашій землі почнуть падати. Це знають підступні антиукраїнські сили, що прагнуть із Кобзарєвого чола зірвати ореол геніальності вийняти державницьку душу з нашої мови. Чи треба доводити, що мовна політика в Україні - головний індикатор туподумства або самозгубного інстинкту влади, бо все, що працює проти української мови, прагне знищити насамперед саму владу.

У численних публікаціях наших політиків та істориків підкреслюється факт нерівнозначності Сходу і Заходу України у площині національного самосвідомлення. Справді, Схід більше зрусифікований, але такий погляд не позбавлений схематичності і перебільшення. На Сході й на Півдні України село розмовляє українською мовою, а суржик і примітивована російська мова є прикметою міста, поросіищеного робітництва і чиновництва. Опір українській мові чинять, як правило, не лише росіяни, а і малороси, які не ідентифікують себе ні з Росією ні з Україною, а тільки з проміжною низькоосвіченою групою населення, що хоче жити в Україні, але за російською інерцією служити Росії. Якби малороси відчули, що українська мова здатна відкрити для них двері

до університетів, до престижних професій, до вигідних становищ у суспільстві, що вона справді, як записано в Конституції, є державною мовою, вони заговорили б українською. Пасивно українську мову знає кожний громадянин України, а до її активного знання і практичного вжитку його може повернути активна проукраїнська політика нашої держави.

Схід більше зрусифікований, але й більше змодернізований, ближчий економічними інтересами до Європи. Це впливає і впливатиме на кристалізацію його нинішньої розпливчастої українськості. На Сході кипить господарське життя, народжується промислова і хліборобська міць держави, не перестають виникати перейняті українською ідеєю нові політичні осередки. В цьому напрямі діють деякі вищі навчальні заклади, культурні центри та установи. Прикладом може бути журнал «Кур'єр Кривбасу», що став авангардним виданням українського письменництва.

Тому з гірким подивуванням слухаємо деяких львівських та івано-франківських інтелектуалів про необхідність автономізації чи навіть відокремлення Галичини від Великої України. Мовляв, Донеччина і Слобожанщина змоскалізують нас. Можливо, ця провінційна схибленість є об'явою почуття меншовартості щодо сконцентрованої на Сході України наших найбільших державницьких можливостей і майбутніх осягнень. Бо ж головна перспектива економічного й усілякого іншого нашого розвитку лежить над морем. Крим у певних аспектах має таке саме значення для нашої державності, як незабруднені російщиною західні околиці наших земель.

За числом і різноманітністю своїх субетносів, за багатством своїх етнографічних культур українці належать до великих народів. Політика окупаційних режимів, що намагалися розчленувати нашу націю, проголошуючи, наприклад, лемківський діалект русинською мовою, а гуцульську етнографічну неповторність належною до польського чи румунського етносвіту, зазнала краху. Ми повинні дбати про збереження і розвиток етнографічної багатогранності нашого народу, бо в самопізнанні нації велике значення має подив од усвідомлення її неосязності.

Спільної свідомості, збудованої на пізнанні правди про свою батьківщину, українці ще не мають. Це головна причина політичних непорозумінь, розбіжностей, конфліктів між національно свідомими суспільними формаціями й оглухлою до національних проблем владою. Відсутність такої свідомості обумовлює існування ідеологічного хаосу в Україні, а це загрожує українській державності.

Спільна свідомість нації, здатна внести в поведінку більшості громадян упевненість у тому, що за всіх соціальних і політичних неузгоджень між ними існує для них єдине, недискусійне начало їхнього роду, їхньої мови і духовної екзистенції, — це і є розвитком національної ідеї. В Польщі ніхто не робить собі трагедії з того, що до влади прийшли колишні комуністи, бо всі громадяни знають, що жоден їхній уряд не працюватиме супроти національних польських інтересів. Практика показує, що лівий уряд наполегливо продовжує лінію правого уряду в головних питаннях зовнішньої і внутрішньої політики. Якщо правіці вда-

лося здобути для Польщі членство в НАТО, то лівіца все робитиме, щоб Польська Республіка якомога швидше стала членом Європейського Союзу.

Так відбувається в усіх державах, де національна ідея пронизує, об'єднує, виховує різні соціальні верстви і політичні сили, хоч при цьому не відбирає в них права виступати зі своїми поглядами, вимогами, концепціями стосовно внутрішнього і зовнішнього облаштування країни. Національна ідея в розвинених демократичних суспільствах виступає як регулюючий чинник, що не допускає до пророкованих марксистами революцій, розриву народів по межі, що ділить багатих і бідних.

Спільна свідомість українського народу, хоч повільно, та все ж формується на наших очах силою обставин його територіальної, економічної, мовної і культурної зібраності. Схід поволі, але все ж переймає політичну культуру Заходу України, а Захід приймає досвід національної витривалості, що його протягом століть під московським караулом набула Східна Україна. Йдучи назустріч одна одній, шануючи одна одну, переймаючи одна від одної регіональні традиції патріотичного змісту, всі України, від Закарпатської до Слобожанської, обов'язково зійдуться в українській ідеї і об'єднаються в нерозривній єдності нашого народу.

Та чи можуть саме так сходитися маси народу з кастою нових, духовно чужих і ворожих Україні олігархів, які намагаються з допомогою влади відгородитися муром від зубожілої нації? Не можуть, не зійдуться, якщо законодавча і виконавча влада не стане

на боці упосліджених, не знищить спекулятивну монополію комуністів обстоювати соціальну справедливість і сама не візьметься запроваджувати цю справедливість у життя. Це — альфа й омега української ідеї: створити націю, об'єднану не лише історичною пам'яттю, мовою і культурою, а й залученням кожного громадянина до реалізації своїх здібностей, до конкретної праці на будівництві демократичного суспільства і національної держави. Але сьогодні сотні тисяч українців будують не Україну, а Європу і Росію, і марно сподіватися, що всі вони колись повернуться до власного дому. А тих, хто вже тепер повертається в домовинах, стільки, що, здається, всі вони побували не на роботах, а на війні.

Сьогодні ми маємо ситуацію, яку передчував В. Липинський, ще 1919 року пишучи: «Що буде, коли кожна наша демократична партія буде в поняття нації на Україні вкладати інший культурний, соціальний, економічний і політичний зміст і прийнятими в демократіях методами буде при своєму усвідомленні народу паскудити поняття нації, яке пропагують і усвідомлюють її політичні противники?»* Видатний наш державник також вважав, що ідея нації не може бути знаряддям політичної внутрішньої боротьби. А як нам дійти до такого стану, коли поняття української нації буде однаковим для українського президента, парламенту, уряду, для партій, що йдуть із владою, і для партій, що йдуть проти неї. Поняття рідної нації повинне бути в загальних рисах для всіх

* Липинський В. Листи до братів хліборобів // Тисяча років української суспільно-політичної думки. — К., 2002. — Т. VI. — С. 468.

українців однаковим, недоторканим, священним, як свята святих у давньоєврейському храмі. При нашій розгнуданій демократії, яка дозволяє партіям з антиукраїнським нутром діяти на повалення нашої державності, численним засобам масової інформації — русифікувати Україну, а самій владі — бути ніби за межами національної ідеї, ми маємо покладатися на інстинктивну, стихійну волю до життя нашого народу, на розвиток його зростаючих у середовищі інтелігенції і в середовищі новоутворюваного середнього класу державницьких сил.

Нашу національну свідомість причаєні вороги намагаються підступними ін'єкціями песимізму й нарікання на незалежність довести до повного затьмарення. В ін'єкціях докторів із добре відомих спецслужб, а також у блекоті домашніх язиковних знахарів схована трутизна політичної роздратованості, зневаги й навіть ненависті до власної держави, яка нібито стала головною причиною бідності й вимирання українського народу. Ми, однак, знаємо, що наша бідність і невтішна демографія походять якраз від національної невизначеності нашого керівництва, яке має державу, але не має вітчизни.

Зберегти і зміцнити почуттям батьківщини свою державу — це завдання нашої інтелектуальної і політичної еліти, зрештою, завдання нашого народу, якщо він хоче бути нацією, успішно конкурувати з могутніми сусідами в усіх сферах життя. Тільки українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість. Тільки за умови тривалого, не обриваного існу-

вання української держави неподільність України та її суверенітету стане моральним законом і незаперечною істиною для наших громадян і для всього світу.

За всіх недоліків нашої державної системи, вона має певні заслуги, до яких належить утримання територіальної цілості, європейський вибір, підготовка до членства в НАТО, негативне ставлення до російсько-білоруського союзу, аграрна реформа, зростання внутрішнього валового продукту. Якщо ми зуміємо визволитись від своїх невдалих правителів конституційним способом, не розхитуючи й не розвалюючи держави, а тільки вдихаючи в неї все більше національної і соціальної справедливості, ми станемо впорівень із найрозвиненішими демократіями. А там пануючі та опозиційні течії час од часу сходяться в компромісне русло згоди. Таке політичне життя можна уявити собі в образі великої ріки, яка то з'єднує, то роз'єднує при островах свої води, але не розливається так, щоб зникнути в безбережжі чи затопити і знищити поселення на своїх берегах.

Ми дуже довго були в національному поневоленні, тому дуже довго за часів української держави будемо жити під натиском тривоги за її існування і нормальний розвиток. Ми тепер нагадуємо ізраїльське плем'я, що вирвалося з єгипетського дому неволі в голодну пустелю, втрачає віру в обітовану землю, але рухається вперед за огненным стовпом, який веде через піски розчарування і зневіри до повноцінного, творчого національного життя. Цим огненным стовпом і є українська ідея, яка нас живить, скеровує і надихає вічним світлом.

Конча-Озерна, липень — серпень 2002 р.

Науково-популярне видання

Дмитро Павличко

**УКРАЇНЬКА
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ**

Редактор **Т. В. Шаповаленко**
Технічний редактор **Т. М. Новікова**
Художнє оформлення **Н. В. Михайличенко**
Верстка **Н. В. Єрмак**
Коректор **І. Г. Ярошенко**

Підписано до друку 10.09.2002. Формат 70x100/32.
Гарнітура Ваїіса. Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 2,34. Обл.-вид. арк. 1,81. Зам. 2-185.

Видавничий дім «КМ Академія».
Свідоцтво про реєстрацію № 770 від 15.01.2002 р.

Друкарня НаУКМА.

Адреса видавництва та друкарні:
04070, Київ, вул. Сковороди, 2.
Тел./факс: (044) 416-60-92, 238-28-26.

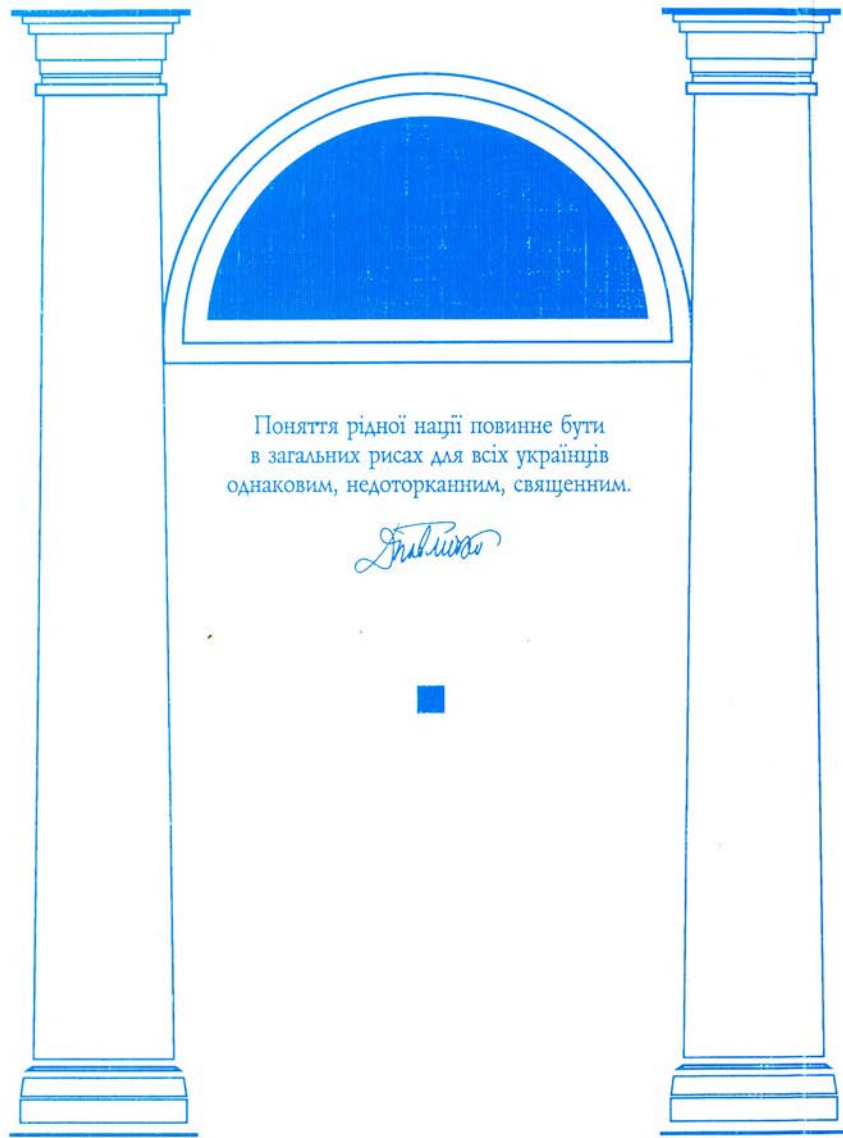
Павличко Д. В.

П12 Українська національна ідея: Інавгурац. лекція почес. професора Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.», 1 верес. 2002 р. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. - 58 с.

ISBN 966-518-172-6

У пристрасному слові відомого поета й державного діяча, перейнятого тривогою і вболіванням за долю нашої батьківщини, звучить глибоке переконання, що тільки українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість.

ББК 63.3(4УКР)+66.5(4УКР)

Поняття рідної нації повинне бути
в загальних рисах для всіх українців
однаковим, недоторканим, священним.

Григорук

